

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

© Скорик Г. І., Барінов В. В., 2015

Проаналізовано поточні тенденції розвитку економіки України, показано взаємозв'язок економічної кризи та економічної політики в Україні із кризою економічної науки; підкреслено, що результати реформування економіки України, масове зубожіння населення, безробіття багато у чому зумовлені ігноруванням реального стану економіки країни, сліпим копіюванням рекомендацій західних експертів і недооцінкою державного регулювання. Звернено увагу на те, що, незважаючи на певні переваги неоліберального підходу щодо розбудови економіки, він призвів до багатьох негативних соціально-економічних наслідків як у світі, так і в Україні. Підкреслено, що на зміну концепцій, що мінімізують роль держави в економіці, повинно прийти розуміння комплементарності ринку і держави.

Ключові слова: державне регулювання, трансформаційний процес, неолібералізм, криза економічної науки, компліментарність ринку і держави, соціальний лібералізм.

G. I. Skoryk, V. V. Barinov
Lviv Politechnic National University

THEORY AND PRACTICE TRANSFORMATION PROCESS UKRAINE ECONOMY UNDER CURRENT CHALLENGES

© Скорик Г. І., Барінов В. В., 2015

The current tendencies of economic growth in Ukraine are analysed with the correlation of the economic crisis and economic policy in Ukraine with economics crisis being showed; it was emphasized that the outcomes of Ukraine's economy restructuring are in many respects predetermined by the neglect of the real state of the national economy, by blind imitation of western experts' recommendations and the underestimation of the state regulation. The implementation of liberalism policy, taken blindly and without restrictions in Ukraine proved to bring about not the prosperity but mass impoverishment of population, unemployment, which forced a considerable share of population to leave the country in search for better life and causes the deepening of inequality in incomes and wealth. It was emphasized that regardless of some benefits of neoliberal approach concerning economic development, it caused a variety of negative social-economic circumstances as in the world, so in Ukraine.

It was accentuated, that only those development strategy and economic policy can be effective that come from proper economic theory, based on which better future can be built. Its main features are recession from any dogmatism, from blind conformity to any ideology or policy line; toolkit flexibility, opened for all-round search for preventive tools, used for specific situation. The supporters of liberal economy must admit the necessity of extensive government intervention in economy functioning, particularly in crisis environment. Government

regulation of economic life should have systematic manner, and the reforms should be implemented complexly in all directions of economic policy, in sectors of economy, regions and population. In order to overcome the crisis effects it's mostly important that the applied measures meet the standards of law and legality, equal rights and responsibility of economic agents.

It was pointed out, that government regulation should secure the maximum of economic freedom of enterprises on the basis of simplification and liberalization of legislation, bureaucratic procedure, improvement and simplification of tax system and possibly the liquidation of customs duties on imports of technologies, patents, modern equipment, which will attract the investment in the country and facilitate the positive dynamics of production in Ukraine.

Key words: government regulation, transformation process, neoliberalism, economics crisis, complementarity of market and state, social liberalism.

Постановка проблеми. Вже майже чверть століття в Україні здійснюються економічні перетворення, спрямовані на ринкову трансформацію усіх сфер господарського життя. На жаль, вони не давали очікуваних позитивних результатів раніше, а в теперішній ситуації, викликаній втратою Криму і війною на сході країни, призвели до повного паралічу усього господарського механізму.

Майже усі роки незалежності в Україні сповідували неолібералізм, що сприймався як панацея від усіх економічних проблем, успадкованих Україною від радянської економічної системи, та нових викликів, що поставила перед молодого державою світова економічна криза 2008–2009 рр.

Макроекономічні показники і економічні індекси підтверджують, що об'єктивних причин для припинення спаду і початку економічного зростання поки що немає.

Виникнення і наростання кризових явищ як у світовій, так і у вітчизняній економіці, значною мірою зумовлено кризовим станом економічної науки, відірваністю її ключових постулатів від реалій життя та широко розповсюдженою еkleктикою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стан та домінуючі тенденції у розвитку економічної науки глибоко досліджуються в працях багатьох відомих зарубіжних та вітчизняних економістів. Ця проблематика знаходить відображення в публікаціях М. Блауга, А. Гальчинського, В. Геєця, Р. Гейлбронера, Дж. Гелбрейта, А. Гриценка, О. Гоша, П. Єщенка, В. Леонтьєва, І. Малого, М. Павлишенка, Ю. Пахомова, В. Симоненка, Дж. Стігліца, В. Тарасевича, В. Черняка, А. Чухна та ін. Причому останнім часом все більше уваги звертається на дослідження взаємозв'язку кризи економічної теорії з кризою економіки та характером економічної політики. Особливу увагу звернуто на проблему неоліберальної моделі економіки, яку розглядають Л. Мізес, В. Ойкен, В. Рьопке, Ф. Хайек, Д. Харві, Н. Хомський, В. Михненко, Г. Куц, І. Топішко, О. Толкачов, О. Соскін та ін. Однак поза увагою залишаються деякі істотні причини неолібералізації економіки, які потребують детального аналізу та обґрунтованих пропозицій щодо їх впровадження в умовах української економіки. Усе це свідчить про наукову і практичну актуальність дослідження.

Цілі статті. Мета роботи – аналіз неоліберальної теорії та позитивних і негативних наслідків її впровадження у період трансформації України, виявлення проблемних питань щодо її суспільно-економічної організації та розробки низки конкретних пропозицій, які б могли бути використані для побудови нового справедливого і багатого суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, ставши незалежною державою, почала сповідувати неоліберальні ідеї, некритично прийнявши запропоновану західними радниками модель розвитку (т. зв. модель Вашингтонського консенсусу).

За структурою економіка України на початку 1990-х рр. була подібнішою до Франції чи Німеччини, ніж до країн третього світу. Країна була на доволі високому рівні за таким показником, як індекс людського розвитку. Та вже перша хвиля неоліберальної інтеграції України у світовий ринок призвела до небаченого економічного спаду й зубожіння населення, а також до різкої зміни структури економіки, перетворивши її з наукомісткої і машинобудівної до переважно сировинної. Переорієнтація сільського господарства на вирощування соняшника та ріпаку на експорт призвела до виснаження землі і спаду врожайності. Різко впало виробництво добрив – відбулася переорієнтація на експорт синтетичного аміаку.

Сучасний розвиток економіки України відбувається в умовах глибокої кризи, яка супроводжується величезним зовнішнім боргом, бюджетним дефіцитом, девальвацією національної валюти, поглибленням соціальної нерівності, збіднінням широких верств населення, деіндустріалізацією промисловості. Негативні економічні тенденції посилюються військовими діями на сході країни, які неминуче призведуть до скорочення промислового виробництва і до значного скорочення ВВП. Тому актуальною залишається проблема державного регулювання методів та інструментів впливу держави на розвиток національної економіки, формування чітких і послідовних дій стратегічного характеру, спрямованих на врегулювання кризових явищ в економіці, стабілізацію грошово-кредитної системи.

На соціально-економічний розвиток України доволі сильний вплив мають наслідки світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. Посиленню негативних тенденцій великою мірою сприяє корупційність і тінізація економіки. За рівнем корупції Україна опинилася на 37 місці з 43 країн, до яких увійшли країни ЄС, колишні республіки СРСР і світові лідери у цій сфері. За поширеністю впливу кумівства країна опинилася на 39 місці, а по втратах бізнесу від корупції – на 41 [1, с. 36]. Високий рівень корупції сприяє розвитку тіньової економіки, рівень якої за даними Мінекономрозвитку у 2014 р. зріс до 42 % від ВВП [1]. Сьогодні гіршою є ситуація тільки у Таджикистані та Киргизстані [2, с. 36]. Неefективність економічної політики проявляється в стрімкому зростанні зовнішнього боргу та одночасному скороченні золотовалютних резервів. Зовнішній борг на 1.01.2014 р. становив 142 млрд дол. США, або 78,3 % ВВП [3]. Золотовалютні резерви скорочуються щорічно. За 2013 р. падіння становило 4,13 млрд дол. США; за 2014 – 4,95 млрд дол. США. Усього на початку 2015 р. золотовалютні резерви становили близько 6,5 млрд дол. США [4].

Стрімко зростають ціни. Зміни споживчих цін становлять (у грудні до грудня попереднього року): у 2010 р. – 9,4 %, 2011 р. – 4,5 %, 2012 р. – (-0,2 %), 2013 р. – 0,5 %, 2014 р. – 24,9 %, у I півріччі 2015 р. – 48,1 % [5]. Після того, як НБУ відпустив курс гривні, прихована форма девальвації української валюти стрімко перейшла до відкритої форми, що призвело до різких, не виправданих коливань валютних курсів, ажіотажного попиту населення, зростання споживчих цін і реалізації найпесимістичніших очікувань. Значні коливання курсу гривні, враховуючи залежність економіки від зовнішнього капіталу, відтік якого триває, та імпорту, можуть стати критичними для економіки України. Загрозливим для економіки України є стабільне зниження платоспроможного попиту населення. З середини 2014 року реальна середньомісячна зарплата знижується. У січні – червні 2014 р. індекс зниження реальної заробітної плати становив -0,4 % до відповідного періоду 2013 р., а у I півріччі 2015 р. він прискорився до 23,9 % [5].

У 2014–2015 рр. прискорюються темпи спаду реального ВВП, яке за підсумками I кварталу 2015 р. досягло 17,2 % у річному вимірі. Небезпечним є скорочення обсягів кінцевих споживчих витрат, які у I кварталі 2015 р. знизились на 15,4 % щодо аналогічного періоду 2014 р. Збитковість українських підприємств набула тотального характеру і торкається як підприємств малого, так і великого бізнесу [6].

Такі результати реформування економіки України багато в чому зумовлені недоліками економічної політики, ігноруванням реального стану економіки країни, сліпим копіюванням рекомендацій західних експертів і недооцінкою державного регулювання. Посилення або

зменшення державного регулювання в країнах зі слабо розвинутою ринковою економікою та в умовах політичної та економічної нестабільності відрізняється від розвинених країн.

Встановити оптимальне співвідношення ринкового саморегулювання і державного втручання дуже складно. При цьому неможливо уникнути помилок у передбаченні економічного розвитку незалежно від того чи ми виходимо з приватних інтересів та ініціативи, чи приймаємо рішення централізовано.

Реформування економіки України відбувалося відповідно до ліберальної концепції МВФ та інших консультантів з питань економічних реформ, які вимагали кардинального зниження ролі держави у господарській діяльності, у соціальній відповідальності перед населенням, лібералізації цін, зовнішньоекономічних відносин, макроекономічної стабільності [7, с. 38].

На жаль, зміни не принесли очікуваних результатів. Реалізація політики лібералізму, прийнятої сліпо і без обмежень, в Україні забезпечила, як відмічалось вище, не процвітання, а масове безробіття, збідніння населення, сприяла відтоку населення, переважно молодого, працездатного віку з країни.

У країні згасає інноваційна діяльність, зростає нерівність у доходах, і це відбувається виключно через перерозподіл і привласнення, а не високоефективне виробництво за найменших витрат [8, с. 6, 14]. Тому, як і в післякризовому 2010 році, так і сьогодні, можна стверджувати, що без інструментів неринкового характеру, без ефективного державного управління неможливо забезпечити стабільну, нову, ефективну економіку [9, с. 10].

Характер процесів та домінуючих тенденцій, що були всі ці роки, не дають підстав для оптимістичніших оцінок як нинішнього стану української економіки та соціальної сфери, так і прогнозів щодо перспектив їх розвитку як у найближчому, так і віддаленішому майбутньому. Це спонукає звертатися не лише до оцінок поверхневих процесів і форм прояву змісту реформ та засобів, інструментів їх здійснення, а й до аналізу вихідних, фундаментальних принципів та теоретичних засад, на яких вони здійснюються. Як зазначає Нобелівський лауреат Дж. Стігліц, якщо б з економічною теорією реформ все було благополучно, то те саме було б і з політикою [10, с. 6].

Неолібералізм – напрям в економічній теорії, що ґрунтується на неокласичній методології і захищає принципи саморегулювання економіки, вільної конкуренції та економічної свободи. Чинності ця течія набула у 70-х роках ХХ ст., чому передували важливі, часом трагічні події у світовій економіці.

З тим, щоб пояснити собі, як усе відбувалось, зробимо невеликий екскурс в економічну історію і історію економічної думки.

У другій половині ХVІІІ – на початку ХІХ ст. сформувалась класична теорія регулювання економіки. Це було перше систематизоване теоретичне обґрунтування саморегулювання економіки, яке ґрунтувалось на передумові про раціональну поведінку незалежно діючих економічних суб'єктів в умовах повної економічної свободи (знаменитого принципу *laissezfaire*). Основоположник класичного напрямку політичної економії А. Сміт у праці “Дослідження про природу та причини багатства народів” (1776) наголошує на дії еґоїстичних стимулів, які за допомогою “невидимої руки” можуть змусити індивіда (“економічну людину”) вести себе так, щоб отримати бажаний соціальний ефект. “Переслідуючи свої власні інтереси, – пише вчений, – індивід часто дієвіше служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне служити їм” [11, с. 332].

В економіці лібералізм позначився утвердженням ринкових свобод. Вважалося, що усунення держави від економічних процесів дасть справжню свободу учасникам ринку, де кожен керується власною волею та інтересом. Державі в умовах такої системи координат відводилася скромна роль “нічного охоронця”. Це усунення держави від регулювання економіки далось взнаки у другій половині ХІХ ст. Засоби виробництва почали концентруватися в руках групи найбагатших осіб, інструменти конкуренції часто не діяли з причини монополізації галузей економіки. Ринкова свобода призвела до концентрації капіталу в обмеженого кола осіб та до деформації ринку.

Водночас загальний стан економіки все більше залежав від фінансового сектору, який тримався на біржових спекулятивних операціях.

У 30-ті роки ХХ ст. закінчилася доба чистого лібералізму – механізм “невидимої руки” втратив свою ефективність. Попри усі запевняння adeptів смітівської теорії, інструменти саморегуляції вільного ринку під час Великої депресії (1929–1933 рр.) не спрацювали і перестали забезпечувати взаємоузгодження інтересів усіх його контрагентів у певній економічній системі суспільства та прагнення утримати баланс її стану.

Відповіддю на кризу стало виникнення “соціального лібералізму”, який допускав державне регулювання економіки, контроль над фінансовим і банківським секторами, обмеження ринкових свобод, боротьбу з монополістами, соціальний захист населення, перерозподіл доходів на користь найбільш вразливих верств суспільства. Соціальний лібералізм (його ще називають “вбудований лібералізм”) сформував основу “Нового курсу” президента США Франкліна Рузвельта. Нова доктрина стала результатом збагачення класичного лібералізму соціалістичними ідеями (не комуністичними, а соціал-демократичними). Соціальний лібералізм встановив гармонійний паритет між індивідуальним інтересом та соціальними, державними потребами.

Особливого поширення у світі соціальний лібералізм набув після завершення Другої світової війни 1939–1945 рр. та характеризувався періодом небаченого зростання. Значні державні інвестиції в інфраструктуру, боротьба з бідністю та безробіттям підвищили якість життя людей у розвинених країнах. Виникли такі феномени, як “соціальна держава” та “держава загального добробуту”.

Наприкінці 1960-х рр. “вбудований лібералізм” теж почав руйнуватися, що було зумовлено багатьма чинниками, такими як: зростання інфляції, безробіття, невдоволеність корпорацій та економічної еліти втручанням держави в економічні справи, масштабний рух широких верств населення за особисті права. Усі ці події і підготували плацдарм для наступної, неоліберальної доктрини.

Вчення неолібералізму набуло популярності у 1970-ті рр. за фінансової підтримки великих корпорацій, у витоків яких стояло товариство “Мон-Пелерін”. Назване на честь курорту в Швейцарії, воно зібрало таких видатних економістів, як Фрідріх фон Хайек, Людвіг фон Мізес, Мілтон Фрідман та філософа Карла Поппера.

Неолібералізм насамперед є політекономічною теорією, яка в розвинених країнах призвела до повернення форм суспільно-економічної організації, які існували до Великої депресії. Неоліберальна доктрина опинилась у принциповій опозиції до “вбудованого лібералізму” та теорій Джона Мейнарда Кейнса про втручання держави. Держава мінімізувала своє втручання в економічні та фінансові процеси. Врешті-решт кейнсіанська політика була замінена монетаризмом.

Основним завданням для держави стала боротьба з інфляцією та підтримка ділового клімату, а не забезпечення соціальної справедливості й повної зайнятості населення. Громадяни самі беруть на себе відповідальність за власні дії та добробут. Цей принцип розповсюджується на сфери соціального забезпечення, освіти, медичного обслуговування та на пенсійне забезпечення.

Загалом неолібералізм забезпечив максимальну приватизацію активів в усіх сферах економіки та соціального життя. У приватних руках опинилися галузі, підприємства та установи медичного, освітнього, наукового та навіть військового спрямування. Водночас держава повинна бути сильною для того, щоб захистити право приватної власності, капітал та його інтереси як всередині країни, так і за кордоном. Як основа соціальних відносин у неоліберальному світі набула поширення контрактно-договірна форма, яка має короткостроковий характер і грошовий вимір. Предметом договорів стали не лише товари та послуги, але й навіть здоров’я, честь та материнство. Навіть шлюб сприймається тепер як короткостроковий контракт, а не священний і нерозривний зв’язок. На думку неолібералів, будь-яка дія людини може бути вписана в систему ринкових відносин. Усе продається і усе купується. Як зазначає відомий дослідник неолібералізму, професор Девід Харві, ринковий обмін в неоліберальному світі став основою системи етичних норм [12].

Проте, незважаючи на певні переваги неоліберального підходу щодо розбудови економіки, неолібералізм призвів до гальмування економічного зростання в масштабах усього світу. Якщо в 1960-ті рр. минулого століття в середньому світове зростання становило 3,5 %, то в складні 1970-ті рр. воно знизилося до 2,4 %. У 1980-ті рр. середній показник зростання світової економіки за десятиліття становив 1,4 %, в 90-ті роки – 1,1. У 2000-ні роки темпи світового зростання до початку кризи трималися на скромному рівні 1 %. Деякі дані показують, що з 1980 р. країни, що розвиваються, відправили у розвинені країни близько 4,6 трлн дол., що в 50 разів перевищує обсяг коштів, витрачених у межах плану Маршалла на відбудову повоєнної Європи. Нобелівський лауреат, економіст Джозеф Стігліц з цього приводу влучно висловився: “Який дивний світ, в якому бідні, по суті, утримують заможних” [10].

Неолібералізм в такий спосіб спричинив поглиблення майнового розшарування. Так, якщо на початку 1970 рр. середня заробітна платня топ-менеджера у США була у 30 разів більшою за зарплатню робітника, то до 2000 р. розрив між ними сягнув 500 разів. Аналогічна ситуація у Великобританії, де з 1982 р. 1 % найбагатших людей подвоїли свою частку в національному доході країни з 6,5 до 13 %. Незвичну концентрацію багатства можна спостерігати і в Мексиці, яка після неоліберальних експериментів отримала напівзруйновану та приватизовану іноземним капіталом економіку. Так, в 2005 р. Мексика зайняла 9-те місце за кількістю мільярдерів, випередивши Саудівську Аравію. Аналогічними успіхами може похвалитися також Україна, Росія та більшість країн СНД, які стали на шлях неолібералізації під проводом західних консультантів та МВФ [13].

Сьогодні, коли бідність сягає масштабів, за яких її вже неможливо приховати або пояснити пристойними причинами, коли економіці країни загрожує дефолт, український уряд зобов'язаний вживати адекватних заходів, бо саме він відповідає за стабільність економічного розвитку та створення умов для зростання добробуту населення. І тепер замість перерозподілу власності, що передбачає обрана Україною модель розвитку, уряд змушений вдаватися до крайніх заходів – перерозподілу бюджетних коштів, експропріації коштів місцевих бюджетів, використовуючи ці заходи як псевдорятівні інструменти для управління економікою та відтягування її краху.

Як підкреслює Г. Колодко, в інституціональному аспекті неолібералізм зробив державу та її регульовальну практику публічним ворогом номер один, хоча саме держава виступає разом з ринком суперінститутом сучасного господарства. Виключно розумна синергія “невидимої руки ринку” з “видимою головою держави” дає шанс на тривалий економічний успіх, особливо для таких країн, де триває реформування економічної системи і, як вважають автори, особливо в умовах економічної нестабільності і військових дій [14].

Розмаїття теоретико - ідеологічних доктрин дає змогу всебічно і глибше та критично, ніж за умов монополії однієї концепції, досліджувати реальні соціально-економічні процеси, розкривати їх найглибинніші сутнісні характеристики. До того ж це розмаїття несе з собою і надзвичайно серйозні ризики та загрози для суспільства. Ці загрози перетворюються у непривабливу і навіть жорстоку реальність тоді, коли теоретичну основу економічної політики усвідомлено чи неусвідомлено обирають або вона в принципі хибна, або ж віджила свій час економічна концепція, не кажучи вже за зовні красиві і надто привабливі міфи. Зараз ця проблема набула особливої гостроти та актуальності. “На ідеологічному рівні, – зазначає В. К. Черняк, – наш шлях пролягає від утопії до утопії – від утопії комунізму до утопії ринку” [15]. Відомі американські дослідники вказують, що “міф про те, що ринок вирішить усі проблеми, розростався одночасно з відвертим нехтуванням усього соціального, бо воно, мовляв, соціалістичне, отже, належить минулому, а минуле треба забувати” [16, с. 137].

Ефективними можуть бути тільки та стратегія розвитку і та економічна політика, які виходять з коректної економічної теорії, наприклад, теорії збігу обставин розвитку, яка відповідає на питання: Що і від чого залежить у тривалих процесах [14]. Новий прагматизм – це нормативний підхід, який демонструє, як на основі цієї теорії можна побудувати краще майбутнє. Основні відмінні ознаки теорії збігу обставин розвитку такі:

- 1) відмова від всякого догматизму як інтелектуального “корсета”, що занадто односторонньо направляє пошук відповідей на конкретні запитання;
- 2) відмова від сліпого підпорядкування будь-якій ідеології чи політичній лінії, пошук об’єктивної істини без поступок буденним і консенсуальним постулатам;
- 3) відмова від спроб створити універсальну теорію економічного зростання, перенесення уваги на специфічні ознаки явищ і процесів, нерозривно пов’язаних з макроекономічним відтворенням;
- 4) міждисциплінарний підхід, у межах якого в економічних роздумах використовуються досягнення інших наук, особливо історії, футурології, географії, права, соціології, психології, управління;
- 5) широке використання економічної компаративістики;
- 6) переміщення у багатовимірному просторі, який складається з конкретних вимірників: історичного, географічного, культурного, інституціонального, політичного, соціального;
- 7) відділення цілей діяльності від засобів їх досягнення;
- 8) інструментальна гнучкість, відкрита для різноспрямованого пошуку превентивних засобів, що використовуються для конкретної ситуації [17, с. 11].

Необхідність масштабного державного втручання у функціонування економіки, особливо в кризових умовах, повинні визнати і прихильники ліберальної економіки. У багатьох сферах діяльності умови, необхідні для ефективної роботи ринків, переважно відсутні. Тільки системне, ефективно сплановане державне регулювання може покращити ситуацію [7, с. 124–126]. Державне регулювання повинно мати системний характер, а реформи повинні бути реалізовані у комплексі з усіма напрямками економічної політики, галузями економіки, регіонів, населення. З метою подолання кризових ситуацій особливо важливо виділяти пріоритетні напрямки, вживані заходи повинні відповідати нормам права і законності, рівноправності та відповідальності економічних суб’єктів.

В умовах застосування концепції ринкового лібералізму до трансформаційної економіки та концепції “модернізації навздогін” ринок сам по собі не здатний бачити “невидимі цілі” організованої складності сучасної економіки та технологій, необхідні для формування конкурентоспроможних вітчизняних економічних агентів. Перспективи “модернізації навздогін” трансформаційних економік ускладнюються тим, що в розвинених капіталістичних країнах на перший план у формуванні економічної динаміки вже вийшли не “вільний ринок”, не конкуренція, не ефективність, а конкурентоспроможність та співконкуренція (між своїми), як нова якість, що формує новий інститут ринку.

З точки зору зовнішнього виміру конкурентоспроможності держави, для зміни парадигми “модернізації навздогін” у країні повинен виникнути режим економічної самоорганізації. Режим економічної самоорганізації встановиться тільки тоді, коли запрацюють базові інститути ринкового механізму. На його основі зможе запрацювати 1-й порядок самоорганізації, наприклад, модель народного капіталізму О. Соскіна [18]. Народний капіталізм необхідний, зокрема, для встановлення системи природних цін – бази внутрішніх цін. Для цього потрібно, щоб збіглись очікування економічних агентів, суспільства та влади, щоб заявила про себе вимогливість громадян і до бізнесу, і до себе, і до уряду, і до публічного управління загалом. Необхідно виробити консенсус суспільства, бізнесу та уряду щодо цілей економічного розвитку і змісту економічних та соціальних реформ та загалом до вибору змісту моделі модернізації країни.

Для успіху транзитивної економіки України необхідна усвідомлена суспільством концепція конкурентоспроможності держави – країни – суспільства. У ній потрібно діалектично узгодити та розвинути концепції конкуренції, ефективності чинників виробництва, ефективності держави. Модель-практика конкурентоспроможності, побудована на новій концепції “конкурентоспроможність – ефективність – конкуренція”, на макрорівні повинна не тільки відображати чинні позиції національної економіки, але й формувати здатність країни, її регіонів, територій, корпорацій та

фірм у всіх вимірах: ріст ВВП, темп економічного зростання, зайнятість населення, зростання реальних доходів, структура економіки, грошова система, композиція технологічних укладів тощо.

Висновки. Саморегуляція вільного ринку довела свою неефективність, тому що неоліберальний ринок сприяє накопиченню капіталу та посиленню економічної еліти, влада якої нівелює усі цінності демократії. Суспільство повинно вже сьогодні відмовлятися від цінностей неолібералізму, бо гроші не є критерієм усіх цінностей, а їхня кількість не характеризує успішність людини в духовному та інтелектуальному аспектах. Тим більше, що обсяг споживання не є ознакою якості життя. У світі після падіння неолібералізму, до влади разом з економічною елітою повинні прийти інтелектуальна та духовна еліти, які разом здатні забезпечити швидкий розвиток народів світової цивілізації. На основі ліберальних ідей необхідно вже сьогодні розробляти зовсім нове комплексне світобачення, доктрину нового суспільного устрою, яка буде основою майбутнього посткризового світу. Необхідна ідеологічна перебудова, тобто на ідейному рівні потрібно визначити нові взаємовідносини інтересів між індивідом, суспільством, державою та усім людством. Регулятивні функції в економіці та суспільстві повинні належати державі. Для цього варто розробляти нові підходи до перерозподілу багатства у суспільстві і враховувати недоліки неолібералізму. Адже майбутня ідеологія повинна скласти йому серйозну альтернативу, а соціальний лібералізм може знову встановити ідейну основу для майбутньої модернізації світової економічної системи.

З метою зростання ефективності державного регулювання серед пріоритетних заходів можна виділити дієвість боротьби з корупцією, ліквідацію тіньової економіки, забезпечення відповідальності за виведення капіталів в офшорні зони. Одним з пріоритетних напрямів державної економічної політики повинно стати стимулювання приватного підприємництва. Максимум економічної свободи підприємств на основі спрощення і лібералізації законодавства, бюрократичних процедур, які регулюють роботу підприємств, удосконалення, спрощення системи податків і, можливо, ліквідація митних зборів на імпорт технологій, патентів, сучасного обладнання, сприятимуть залученню інвестицій в країну і позитивній динаміці обсягів виробництва в Україні.

Як засвідчує практика, подальше становлення ринкових відносин у країнах з трансформаційною економікою потребує оптимального поєднання державного регулювання економіки з ринковою саморегуляцією. Втручання держави не повинно бути надмірним, але достатнім для корегування недоліків ринку. У міру визрівання ринкових відносин, посилення регулювального впливу ринкового механізму регулювальна роль держави повинна зменшуватися, дедалі ширше повинні використовуватися ринкові методи. При цьому треба пам'ятати про неприпустимість штучного прискорення ринкових перетворень. На зміну концепцій, що мінімізують роль держави в економіці, і концепцій одержавлення економіки повинно прийти розуміння комплементарності ринку і держави.

1. *Тенденції тіньової економіки в Україні у 2014 році.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/me.gov.ua/Documents/Listlang=uk-UA>.
2. *Потенціал України та його реалізація: Спільний аналітичний звіт Міністерства економіки України, Міністерства фінансів України та Національного банку України.* – 2008. – 110 с.
3. *Статистичний бюлетень (статистичні матеріали) НБУ.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf>.
4. *Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2013–2014 роках. Аналітична записка.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1109>.
5. *Державний комітет статистики України.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. *Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015-2016 рр. та механізми їх мінімізації.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www/niss.gov.ua/articles/1886>.
7. *Державне регулювання реалізації економічного потенціалу України в умовах глобалізації: моногр. / за заг. ред. Л. А. Кравченко.* – Сімферополь: ПП “Підприємство Фенікс”, 2013. – 312 с.
8. *Гесць В. М. Ліберально-демократичні засади: курс на модернізацію України / В. М. Гесць //*

Економіка України. – 2010. – № 3. – С. 5–17. 9. Лібералізм і модернізація (за матеріалами “круглого столу”) / Економіка України. – 2010. – № 8. – С. 4–25. 10. Стиглиць Дж. Куди ведуть реформи? (К десятиліттю начала переходных процессов) / Дж. Стиглиць // Вопросы экономики. – 1999. – № 1. – С. 4–10. 11. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М.: Соцэкгиз, 1962. – С. 332. 12. Харви Д. Краткая история неоліберализма. Актуальное прочтение / Д. Харви; пер. с англ. Н. С. Брагиной. – М.: Поколение, 2007. – 288 с. 13. Толкачов О. Кінець неоліберального світу / О. Толкачов // День. – 9.10.2009. – № 181. 14. Колодко Гж. Мир в движеніи / Г. Колодко; пер. з польс. Ю. Чайникова. – М.: Магістр, 2009. – С. 575. 15. Черняк В. К. “І ринок треба регулювати” / В. К. Черняк // Урядовий кур’єр. – 12.10.1995. – № 153–154. 16. Дікон Б. Глобальна соціальна політика. / Б. Дікон, М. Халс, П. Стебс. – К., 1999. 17. Колодко Г. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Г. Колодко // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 8–16. 18. Соскін О. Модель народного капіталізму – основа конкурентоспроможного розвитку української економіки / О. Соскін // Економіст. – 2010, – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soskin.info/news/2996.html>.